

Robin Kvěš

Vliv společensko-politických podmínek a role proporčního volebního systému v ne/úspěšném rozvinutí teoretického modelu konsociační demokracie¹

Abstract:

The presented text offers a basic explanation of the consociational model and of its logic of mechanism in its theoretical level. This article attempts to point out that under different social and political conditions the application of all universally defined principles of the theoretical model does not necessarily need to lead to the successful model development in practice. It does not always show the anticipated effect (the political stability) but on the contrary it can cause the opposite. It can be seen on the basis of social and political conditions analysis under which the consociational model was successfully implemented and put into practice (for example the Netherlands, Belgium, Austria or Switzerland from whose experiences was the theoretical model actually deducted) and also on the basis of analysis of political and social conditions under which the successful application of consociational model was not achieved (Czechoslovakia after 1989). Because of the limited space, however, the text addresses only one of the principles of the theoretical model of consociational democracy i.e. the application of proportional electoral system. The text warns against over-generalization of this theoretical model and points out that when the model is applied it should be taken into account that each one of individual case study has a different social and political background.

1) Tento text vznikl v rámci projektu institucionální podpory katedry politologie a mezinárodních vztahů FF ZČU Víceúrovňové vládnutí v Evropské unii.

1. Úvod

Teorie konsociační demokracie, jejíž základy byly koncipovány na přelomu 60. a 70. let, patří bezpochyby k z nejvýznamnějších „objevům“ v rámci komparativní politologie během celého 20. století, jelikož zcela zásadním způsobem změnila vnímání vztahu mezi fragmentovanou společností a politickou stabilitou. Jestliže v rámci komparativní politologie dlouhodobě převažoval názor, že uvnitř výrazně fragmentovaných politických jednotek je téměř nemožné vybudovat dlouhodobě stabilní a efektivní politický systém, konsociační teorie dokázala úspěšně tento názor vyvrátit a nabídnout praktická a logicky zdůvodněná řešení, jakým způsobem je možné i v rámci vnitřně rozdělených politických jednotek politické stability docílit. Není proto překvapující, že se konsociační teorie postupně stala jedním ze základů komparativní politologie a že byl teoretický model konsociační demokracie několikrát v praxi aplikován.

Jak prokazují zejména tzv. „klasické případy“ úspěšného rozvinutí a fungování konsociačního modelu v praxi (případy Nizozemí, Belgie, Rakouska, Švýcarska), z jejichž praktické zkušenosti byly základy teoretického modelu současně odvozeny, konsociační model bezpochyby disponuje potenciálem docílit v prostředí vnitřně fragmentovaných společností politické stability a efektivity. V některých případech však praktické pokusy o aplikaci teoretického modelu vždy k očekávaným výsledkům (tj. k úspěšnému rozvinutí modelu a dosažení efektivního a stabilního politického systému) nevedly. Jedním z nejznámějších případů praktického selhání teoretického modelu je bezesporu případ Československa v období 1989–1992. Byť bylo právě Československo po roce 1989 označováno některými teoretiky za vhodný případ pro aplikaci teoretického modelu, s poměrně slibnými šancemi na jeho úspěšné rozvinutí, ve skutečnosti zde k jeho praktickému rozvinutí nedošlo.

Ačkoli je československý příklad pochopitelně pouze jedním z neúspěšných případů, může být právě československá zkušenost zajímavým předmětem teoretických úvah i teoretických poznatků. K nerozvinutí konsociačního modelu a k jeho rychlému selhání došlo v Československu po roce 1989 v podmínkách, kdy mj. vztahy mezi hlavními segmenty společnosti nebyly negativně ovlivněny historickými zkušenostmi natolik, že by činily jejich soužití nadále neudržitelným, či mj. v situaci, kdy většina příslušníků obou hlavních segmentů požadovala zachování existence společného státu. Nevypovídají jen tyto, namátkou vybrané, údaje v československém případě o určité promarněné šanci, resp. o určitých, praktických nedostacích v přístupu k aplikaci konsociačního modelu v praxi?

Omezený rozsah textu nám pochopitelně neumožňuje analyzovat problematiku úspěšného rozvinutí či nerozvinutí teoretického modelu v požadovaném rozsahu ani potřebné hloubce. V tomto kontextu jsme proto nuceni předmět našeho zájmu výrazně zúžit pouze na některé dílčí otázky, které se zdají být z pohledu úspěšného rozvinutí či nerozvinutí teoretického modelu důležité, a jejichž samotné studium může ale

spoň částečně studovanou problematiku osvětlit. Jak již samotný název textu napovídá, jedná se o existující společensko-politické podmínky a aplikovaný proporční volební systém, jež je jedním se základních znaků konsociačního modelu.

Bylo by však chybou, a do značné míry zároveň i zkreslující, studovat československý případ samostatně. Jak již bylo výše uvedeno, konsociační teorie má i své úspěšné, „klasické“ příklady praktického rozvinutí a fungování teoretického modelu, z jejichž praktických zkušeností byl navíc teoretický model ve svých základech odvozen. Zahrnutí těchto případů do předkládaného textu se jeví výhodné hned z několika důvodů. Umožní nám jednak nastínit, jakým způsobem jsou jednotlivé teoretické předpoklady konsociačního modelu naplňovány v praxi, současně nastínit v jakých společensko-politických podmínkách zde k úspěšnému rozvinutí teoretického modelu došlo a konečně i posoudit, jakou roli ve vztahu k panujícím společensko-politickým podmínkám při praktickém rozvinutí teoretického modelu zde hrál aplikovaný proporční volební systém.

Rozbor úspěšných případů nám zároveň vytvoří vhodné referenční body, dle kterých budeme moci následně posuzovat neúspěšný, československý případ. Dodržení stejného přístupu by nám mělo pomoci posoudit, do jaké míry se společensko-politické podmínky v Československu po roce 1989 lišily od těch v úspěšných případech. V návaznosti na tyto společensko-politické odlišnosti pak dostatečně nastínit i to, jakým způsobem se v Československu po roce 1989 oproti úspěšným případům lišila role i praktické důsledky aplikovaného, proporčního volebního systému

Prostřednictvím tohoto přístupu by nám měl předkládaný text umožnit odhalit důležitost, jakou v otázce úspěšného rozvinutí teoretického modelu hrají existující společensko-politické podmínky. Posouzením role proporčního volebního systému (jako jednoho ze základních znaků teoretického modelu) by měl text zároveň upozornit i na možné negativní následky přílišného generalizování teoretického modelu konsociační demokracie, jehož základní teoretické principy a charakteristiky byly odvozeny z jejich fungování v určitých společensko-politických podmínkách (v úspěšných případech), za kterých jejich praktické účinky skutečně mohly úspěšně rozvinutí a fungování konsociačního modelu podporovat. Předkládaný text by měl upozornit, že však v případě, že bude příliš opomíjen tento způsob koncipování teoretického modelu, bude opomíjen význam existujících společensko-politických podmínek, teoretický model konsociační demokracie bude příliš generalizován či dokonce úzce spojován jen s praktickým naplněním jeho čtyř základních principů (principy velké koalice, menšinového veta, segmentární autonomie, proporcionality), definujících pouze základní pravidla, dle kterých se řídí fungování politického systému, pak vážně hrozí, že konsociační model promarní i případnou další nabídnutou příležitost, podobně jako v případě Československa po roce 1989.

2. Základy teoretického modelu konsociační demokracie

Jakýkoli text, jež se věnuje problematice konsociační demokracie, nelze začít jinak, než-li alespoň stručným nastíněním² základních charakteristik teoretického modelu, jelikož bez základních znalostí teoretického modelu nelze posuzovat způsob jeho naplnění a rozvinutí praxi, a nelze tedy ani posoudit roli proporčního volebního systému v jeho úspěšném resp. neúspěšném rozvinutí v praxi.

Jak již bylo v úvodu uvedeno, základním smyslem teoretického modelu konsociační demokracie je docílit politické stability a efektivity v rámci politických jednotek, které k tomu nemají příliš vhodné vnitřní podmínky. Pokusme se velmi stručně nastínit, jakým způsobem řeší teoretický model problematický vztah mezi výraznou vnitřní heterogenitou společnosti na jedné straně a politickou stabilitou a efektivitou na straně druhé.

V souvislosti s teoretickým modelem jsou často zmiňovány pouze jeho čtyři základní principy, související se základním institucionálním uspořádáním a praktickým fungováním politického systému – tj. principy velké koalice, menšinového veta, segmentární autonomie a proporcionality. Pokud se však na teorii konsociační demokracie podíváme podrobněji, zjistíme, že její nedílnou součástí jsou i přesně definované vztahy mezi hlavními systémovými aktéry – vztahy mezi jednotlivými segmenty společnosti na úrovni mas; vztahy mezi politickými elitami a masami v rámci jednotlivých segmentů společnosti; a vzájemné vztahy mezi politickými elitami, jež reprezentují jednotlivé segmenty na nejvyšší, systémové úrovni³ (na úrovni politických elit) (Lijphart, 1969: 216). Jak si následně ukážeme, z pohledu úspěšného prosazení a fungování teoretického modelu v praxi se jako daleko důležitější jeví právě praktické naplnění těchto tří specifických

2) Hlavními podklady pro nastínění a vlastní vysvětlení logiky fungování teoretického modelu byly práce A. Lijpharta (1969; 1977) a B. Říchové (2000), uvedené v seznamu v literatury. Pokud není v následující teoretické části odkazována jiná práce, zdrojem informací byly právě tyto tři práce.

3) Jelikož v textu bude pojem „systémová úroveň“ (resp. „úroveň politických elit“), používaný poměrně často, je na místě jeho stručné vysvětlení. Označení „systémová úroveň“ se vztahuje čistě k nejvyšší rovině vertikální struktury politického systému, na níž jsou řešeny pouze otázky celosystémového a celospolečenského charakteru (nikoli tedy oblasti otázek jejichž řešení je přeneseno na nižší úrovně struktury politického systému prostřednictvím principu segmentární autonomie apod.). V případě federálního uspořádání státu budou federální vláda, federální parlament atd. tvořit „systémovou úroveň“, zatímco republikové vlády, parlamenty atd. již nikoli. Do velké míry je synonymem pojmu „systémová úroveň“ pojem „úroveň politických elit“, protože označuje tu oblast systému, kde politické elity, reprezentující zájmy jednotlivých segmentů, jsou nuceny rozhodovat společně.

kých vztahů, zatímco naplnění čtyř zmíněných principů praktické prosazení a následné fungování konsociačního modelu v praxi spíše podporuje, ale přímo je nepodmiňuje. Z důvodů přehlednosti textu si proto již v úvodu teoretický model rozdělíme do dvou základních rovin⁴ – roviny funkční, zahrnující tři specifické vztahy mezi systémovými aktéry, a roviny institucionální, zahrnující čtyři principy, kterými se řídí praktické fungování politického systému.

2. 1. Funkční rovina teoretického modelu konsociační demokracie

Funkční rovina teoretického modelu definuje specifické nastavení tří základních vztahů, jež se vztahují jak k celospolečenské úrovni (úrovni mas), tak k čistě politické, systémové rovině (úrovni politických elit) a jejich vzájemné interakci.

Prvním specifickým vztahem funkční roviny teoretického modelu, jež se vztahuje k celospolečenské rovině, je zvláštní nastavení vztahů mezi jednotlivými segmenty na úrovni mas. Jak již bylo uvedeno, konsociační model je určen k dosažení politické stability v rámci politických jednotek, které jsou podél výrazných štěpných linií vnitřně rozděleny do několika vzájemně odlišných a konfliktních skupin (segmentů společnosti)⁵. Existence takto rozdělené společnosti není dle teoretického modelu zásadní překážkou pro dosažení politické stability. Dle konsociační teorie je ale pro případné rozvinutí konsociačního modelu v praxi a dosažení stabilního a efektivního politického systému důležité, aby síla štěpných linií byla natolik vysoká, aby uvnitř společnosti vytvářela navenek jasně oddělené, uzavřené a vnitřně soudržné segmenty (Lijphart, 1969: 219). Byť je konfliktní potenciál takto rozdělené společnosti bezpochyby vysoký, dle teoretického modelu je jasná oddělenost, uzavřenost a vnitřní soudržnost jednotlivých segmentů pro možný úspěch konsociačního modelu v praxi pozitivním předpokladem. Snižuje totiž míru kontaktů mezi odlišnými segmenty na minimum, čímž pozitivně snižuje i pravděpodobnost uvědomění si vzájemných rozdílů a následného vypuknutí otevřeného a nekontrolovatelného, mezisegmentárního nepřátelství na úrovni mas⁶. Jasná oddělenost segmentů zároveň posiluje tendence k umírněným postojům a požadavkům

4) Je nutné upozornit, že toto rozdělení je učiněné pouze z důvodů přehlednosti textu. A. Lijphart ani žádný jiný teoretik konsociační demokracie toto rozdělení a terminologii ve svých teoretických pracích nepoužívají.

5) Vymezenost segmentů podél výrazných štěpných linií má nutně za následek, že jednotlivé segmenty vykazují zásadně odlišnou názorovou a ideologickou profilaci a mají zcela odlišné zájmy (Lijphart, 1969: 219).

6) Tato teze vychází z přesvědčení mnoha autorů (mj. D. Easton, Q. Wright, V. Lorwin, K. W. Deutsch), že ke snížení nebezpečí vypuknutí otevřeného nepřátelství uvnitř segmentovaných společností nevede zvýšení míry vzájemných kontaktů mezi segmenty, ale naopak jejich snížení na co nejnižší míru (Lijphart, 1969: 219; 1977: 88).

uvnitř jednotlivých segmentů na úrovni mas – což je jeden z důležitých předpokladů, který úspěšně rozvinutí konsociačního modelu v praxi do značné míry podmiňuje (viz níže). Dle teoretického modelu tedy existence oddělených, uzavřených a vnitřně soudržných segmentů i přirozená míra konfliktnosti mezisegmentárních vztahů mají být na celospolečenské úrovni zachovány a jsou pro úspěšné rozvinutí konsociačního modelu v praxi přínosné⁷.

Vzájemná izolace vnitřně soudržných segmentů pozitivně ovlivňuje i druhý ze specifických vztahů ve funkční rovině teoretického modelu – vztahy mezi příslušníky mas a politickými elitami. Dle konsociační teorie je pro případný úspěch modelu v praxi důležité, aby pro vztah mezi masami a politickými elitami v rámci jednotlivých segmentů byla charakteristická vysoká loajalita a tolerance segmentárních mas vůči segmentárním politickým elitám, jež reprezentují zájmy daného segmentu na systémové úrovni (úrovni politických elit). Vysokou míru loajality a tolerance mas vůči segmentárním politickým elitám značně podporuje právě vzájemná izolace a uzavřenost jednotlivých segmentů. Díky podpoře umírněných postojů na úrovni mas, nevytváří na politické elity, jež působí na systémové úrovni, nadměrný tlak. Současně oddělenost segmentů a zachovaná konfliktnost mezisegmentárních vztahů na úrovni mas posilují pozici segmentárních politických elit, protože výrazně snižují pravděpodobnost, že by se politické elity musely v rámci svých segmentů obávat ztráty důvěry. Za daných podmínek je totiž značně nepravděpodobné, že by příslušníci daného segmentu začali podporovat politické elity reprezentující zájmy jiného, „cizího“ segmentu⁸. Pro možný úspěch konsociačního modelu v praxi je vysoká míra loajality a tolerance ze strany segmentárních mas zásadní, protože umožňuje segmentárním politickým elitám na systémové úrovni vystupovat umírněně, dosahovat konsensuálních řešení a překlenovat tak meziseg-

7) Zcela tuto skutečnost vystihuje výrok A. Lijpharta, když v této souvislosti tvrdí, že „je v povaze konsociační demokracie, že, alespoň zpočátku, činí pluralitní společnosti ještě zřetelněji pluralitní. Její přístup netkví ve zrušení nebo oslabení segmentárních štěpení, ale v jejich veřejném uznání a jejich přetvoření do konstruktivních prvků stabilní demokracie“ (Lijphart, 1977: 42).

8) Je pochopitelné, že míra tolerance a loajality mas vůči segmentárním politickým elitám ani jejich svoboda jednání na systémové úrovni nejsou neomezené. V případě nespokojenosti mas však stále platí, že je mnohem pravděpodobnější změna podpory uvnitř jednotlivých segmentů (Řířichová, 2000: 208). I výraznější změna politické podpory uvnitř segmentu však může svědčit o tom, že konsociační model v praxi nefunguje uspokojivě. Je proto sporné označit výraznou změnu podpory i uvnitř jednoho segmentu za plně konsociační prvek.

mentární spory, bez vážné hrozby ztráty důvěry uvnitř segmentu, který na systémové úrovni reprezentují⁹.

Optimální naplnění prvních dvou vztahů funkční roviny tak vytváří základní teoretický předpoklad pro úspěšné rozvinutí a fungování konsociačního modelu v praxi. Lze říci, že tím v teoretické rovině dochází ke vzniku virtuálního „prostoru svobody ke konsenzu“¹⁰, kterým disponují politické elity na systémové úrovni. Právě ten poskytuje segmentárním politickým elitám nutný prostor pro autonomní jednání, jež jim umožňuje na systémové úrovni vystupovat konsensuálně, uzavírat kompromisní (mnohdy i částečně nevýhodné) dohody s politickými elitami ostatních segmentů, překlenovat tak konflikty zakotvené na úrovni mas a budovat na systémové úrovni stabilní a efektivní politický systém¹¹.

V souvislosti s existencí „prostoru svobody ke konsenzu“ však zatím hovoříme jen o otevřené možnosti pro politické elity tohoto prostoru využít. Je proto logické, že třetím vztahem ve funkční rovině teoretického modelu, který je v souvislosti s možným úspěchem konsociačního modelu v praxi nutné naplnit, je podmínka, aby vztahy mezi segmentárním politickými elitami na systémové úrovni byly kooperativní a konsensuální povahy. Což je pochopitelně bezpodmínečná podmínka k tomu, aby politické elity byly schopny existující „prostor svobody ke konsenzu“ efektivně využívat a i v pod-

9) V případě, že by segmentární politické elity nedisponovaly stabilní pozicí a vysokou mírou loajality a tolerance mas uvnitř svých segmentů, jen stěží by mohly na systémové úrovni vystupovat konsensuálně a zastávat umírněné postoje. Naopak, v zájmu zachování své pozice uvnitř segmentu, by byly na systémové úrovni nuceny zastávat postoje, jež by co nejvíce odpovídaly postojům uvnitř segmentu na úrovni mas. V podmínkách výrazně segmentované společnosti, kde jsou vztahy mezi jednotlivými segmenty vysoce konfliktní, by to téměř automaticky vylučovalo možnost, že politické elity budou schopny na systémové úrovni dosahovat konsensuálních řešení a překlenovat tak mezisegmentární spory zakotvené na celospolečenské úrovni.

10) I pojem „prostor svobody ke konsenzu“, podobně jako pojmy funkční a institucionální rovina, je používán v textu z důvodu jeho zpřehlednění a v rámci jiných prací o problematice konsociační demokracie jej nelze nalézt.

11) I na systémové úrovni pochopitelně platí, že původní postoje politických představitelů jednotlivých segmentů mohou být či v praxi jsou, podobně jako na úrovni mas, často konfliktní a protichůdné. Díky existenci „prostoru svobody ke konsenzu“ však elity dostávají možnost tyto původní konflikty na systémové úrovni překonat a nalézt pro všechny uspokojující kompromis.

mínkách vnitřně rozdělené společnosti tak budovat stabilní a efektivní politický systém¹².

2. 2. Institucionální rovina teoretického modelu konsociační demokracie

Praktické naplnění funkční roviny teoretického modelu tak vytváří základní předpoklad pro jeho úspěšné rozvinutí a fungování v praxi. Vedle funkční roviny jsme si v úvodu vymezili i institucionální roviny teoretického modelu (principy velké koalice, menšinového veta, segmentární autonomie a proporcionality) (Lijphart, 1977: 25; 1996: 258). Obecně lze za její hlavní význam označit zejména překonání vzájemné nedůvěry politických elit a zesílení jejich důvěry ve vzájemnou spolupráci na systémové úrovni. Byť jsme si ji z pohledu úspěšného prosazení a fungování teoretického modelu v praxi již výše označili za méně důležitou, není možné institucionální roviny modelu současně ani přehlížet, jelikož její vhodné nastavení může sehrát svou roli při praktickém ne/naplnění funkční roviny teoretického modelu, potažmo tedy i v neúspěšném rozvinutí teoretického modelu v praxi. Nelze si proto alespoň obecně nepředstavit smysl čtyř základních principů institucionální roviny.

Prvním a nejdůležitějším principem (Lijphart, 1977: 25) teoretického modelu v jeho institucionální rovině je princip velké koalice. Jeho hlavní význam je poskytnutí podílu na rozhodování a výkonu moci představitelům všech relevantních segmentů společnosti. Tato záruka má významně posílit tendenci segmentárních politických elit k umírněnému jednání, k vzájemné důvěře a spolupráci na systémové úrovni.

Princip menšinového veta doplňuje princip velké koalice a dále posiluje tendenci politických elit k důvěře a kooperaci na systémové úrovni. Princip velké koalice sám o sobě nezabezpečuje, že rozhodnutí v rámci velké koalice bude vždy přijatelné pro všechny segmenty a že je odstraněno riziko, že v rámci velké koalice nepřeváží většinové rozhodnutí, které bude ohrožovat životní zájmy některého ze segmentů společnosti (Lijphart, 1977: 36). Těto (pro kooperativní vztahy elit vážné) hrozbě má předcházet právě institut menšinového veta.

Podobně i princip segmentární autonomie v konsociační teorii vhodně doplňuje základní princip velké koalice. Jeho hlavním smyslem je co nejvíce omezit negativní vliv konfliktního potenciálu, jež je zakotvený na celospolečenské úrovni, na kon-

12) Tendence k efektivnímu využití „prostoru svobody ke konsenzu“ a upřednostnění spolupráce před konfliktem je dále posilována několika důležitými vlastnostmi politických elit. Podle A. Lijpharta politické elity 1) musí mít schopnost sladovat výrazně odlišné zájmy a požadavky segmentů; 2) musí být schopny překračovat meze segmentárních hranic a spolupracovat s elitami ostatních segmentů; 3) musí mít zájem uchovat systém a posílit jeho soudržnost a stabilitu; a 4) musejí si uvědomovat skutečné riziko vyplývající z politické fragmentace (Lijphart, 1969: 216).

sensuální rozhodování politických elit na systémové úrovni. Princip segmentární autonomie proto přenechává segmentům ve vlastní kompetenci a správě všechny oblasti otázek, které se výlučně týkají zájmů jednotlivých segmentů a nejsou bezpodmínečně nutné pro fungování politické jednotky jako celku (Lijphart, 1977: 41). Tímto principem je pozitivně snížen počet sporných otázek, které je nutné řešit na systémové úrovni, snížena zátěž na politické elity a posílena tak pravděpodobnost jejich dlouhodobé a efektivní kooperace.

Posledním, čtvrtým principem institucionální roviny teoretického modelu je princip proporcionality, jež úzce souvisí s problematikou, kterou se v tomto textu snažíme ozřejmit. Smyslem principu proporcionality je zajistit (pokud je to prakticky možné), aby jednotlivé segmenty byly v rámci systému reprezentovány úměrně jejich velikosti¹³ (Lijphart, 1977: 38–39). Byť ne jediným, ale pravděpodobně nejnápadnějším znakem principu proporcionality je v rámci konsociačních politických systémů aplikace proporčního volebního systému (Lijphart, 1996: 261), který má umožnit zastoupení segmentů na parlamentní úrovni úměrně jejich velikosti. I aplikace proporčního volebního systému by tak měla, podobně jako zbylé principy institucionální roviny modelu, podporovat důvěru politických elit ve vzájemnou spolupráci na systémové úrovni. Odpověď, zda je tomu v realitě opravdu vždy, se pokusíme nastínit níže.

2. 3. Shrnutí základů teoretického modelu konsociační demokracie

Základním předpokladem pro úspěšné prosazení a fungování konsociačního modelu a vybudování stabilního a efektivního systému uvnitř segmentovaných politických jednotek je praktické naplnění funkční roviny. Na celospolečenské úrovni je k naplnění funkční roviny teoretického modelu nutné, aby štěpící linie byly natolik silné, aby vyvářely navenek jasně oddělené, uzavřené a vnitřně soudržné segmenty společnosti. Teo-

13) Princip proporcionality se netýká pouze samotného rozhodovacího procesu, ale na základě proporcionality by měly být obsazovány mj. i pozice ve státním sektoru, rozdělovány finanční zdroje ve formě státních dotací mezi jednotlivé segmenty atd. (Řichová, 2000: 211). Jelikož princip proporcionality odráží pouze početní velikost segmentů, v některých případech princip proporcionality sám o sobě nezaručuje, že složení rozhodovacích orgánů bude takové, aby automaticky podporovalo konsensuální řešení problémů a zamezovalo by nebezpečí uplatnění většinového rozhodování. Toto nebezpečí se týká zejména společností, uvnitř kterých se nachází jeden většinový segment či segment tohoto postavení se úzce blížící. Teoretický model proto princip proporcionality pro tyto případy doplňuje dalšími dvěma nástroji, které mají základní princip doplnit takovým způsobem, aby skutečně posiloval tendenci elit k vzájemné spolupráci. Jedná se o 1) úmyslnou nadreprezentaci malých segmentů a 2) paritní reprezentaci segmentů (Lijphart, 1977: 41).

retický model dále považuje za nutné, aby politické elity, reprezentující zájmy jednotlivých segmentů na systémové úrovni, disponovaly v rámci svých segmentů pevnou a stabilní pozicí. V případě, že jsou tyto podmínky naplněny, lze říci, že se na systémové úrovni utváří důležitá a poměrně rozsáhlý „prostor svobody ke konsenzu“, který umožňuje politickým elitám dosahovat konsensuálních řešení a na systémové úrovni tak překlenovat konflikty zakotvené na úrovni mas.

Funkční rovina modelu je v teorii doplněna rovinou institucionální. Za její hlavní praktický přínos lze označit její schopnost posílit tendence a důvěru politických elit ke spolupráci na systémové úrovni. Institucionální rovina teoretického modelu vhodně funkční rovinu doplňuje, ale úspěšné prosazení a fungování konsociačního modelu v praxi přímo nepodmiňuje. V případě, že je totiž optimálně naplněna funkční rovina teoretického modelu, lze říci, že pro úspěšné rozvinutí a fungování konsociačního modelu v praxi není úplné naplnění institucionální roviny bezpodmínečně nutné¹⁴. V opačném případě je však úspěšné prosazení a dlouhodobé fungování konsociačního modelu v praxi velmi nepravděpodobné (či spíše téměř vyloučené). V případě, že je naplněna institucionální rovina modelu, ale funkční rovina nikoli¹⁵, systém logicky tíhne k neefektivitě, imobilitě a k úplnému zablokování rozhodovacích mechanismů na systémové úrovni. Zároveň to však neznamená, že institucionální rovina, v případě praktického nenaplnění funkční roviny modelu, zcela ztrácí svůj význam. V případě, že je ve vztahu k panujícím společensko-politickým podmínkám institucionální rovina modelu vhodně nastavena, může praktickému naplnění funkční roviny a vzniku důležitého „prostoru svobody

14) Zcela zřejmým důkazem tohoto faktu je skutečnost, že ani v jednom ze čtyřech „klasických“ případů úspěšného rozvinutí a fungování konsociačního modelu nebyly současně všechny čtyři základní principy institucionální roviny formalizovány zákonem (určitou výjimku představuje jen Belgie po roce 1993), ale jejich respektování vyplývalo z naplnění funkční roviny teoretického modelu (viz níže) a z nastolených, kooperativních vztahů mezi politickými elitami na systémové úrovni.

15) Jak si později ukážeme, právě této kombinaci odpovídal neúspěšný, československý případ v období 1989–1992. Jelikož se text v následujících částech nevěnuje praktickému naplnění institucionální roviny, jen si na tomto místě podotkneme, že v Československu po roce 1989 byly, na rozdíl od „klasických“ případů, všechny čtyři principy institucionální roviny zákonem formalizovány. Jedinou výjimku z klasických případů představuje Belgie po roce 1993, tedy po federalizaci země, kde (byť pouze v souvislosti s jazykovým štěpením) byly v podstatě také všechny čtyři principy právně formalizovány. K praktickému naplnění institucionální roviny však v belgickém případě došlo paradoxně ve chvíli, kdy v souvislosti s rostoucí silou jazykového štěpení zde začalo docházet k postupnému oslabování naplnění funkční roviny modelu a systém tak začal mít a dodnes má vážné problémy s neefektivitou a imobilitou.

ke konsenzu“ na systémové úrovni napomoci. V případě, že jsou její principy nastaveny nevhodným způsobem, může naopak jakoukoli, byť potencionální, možnost praktického naplnění funkční roviny a vzniku „prostoru svobody ke konsenzu“ zcela zhatit.

Jelikož nám omezený rozsah textu neumožňuje analyzovat dopad institucionální roviny na úspěšné resp. neúspěšné prosazení konsociačního modelu v celé její šíři, v následné části textu se proto pokusíme nastínit, jakou roli v těchto případech sehrál alespoň aplikovaný proporční volební systém, jedna ze základních složek obecného principu proporcionality. Abychom však byli schopni roli proporčního volebního systému posoudit, je nutné si nejprve nastínit, za jakých společensko-politických podmínek (tj. zdali byla prakticky naplněna funkční rovina modelu) k jeho aplikaci docházelo v jednotlivých studovaných případech. Než přejdeme k stručné analýze neúspěšného, československého případu, stručně si nejprve zanalyzujeme úspěšné případy rozvinutí konsociačního modelu. Závěry jejich analýzy nám utvoří vhodné referenční body, které budeme moci následně využít u československého případu.

3. Úspěšné případy rozvinutí konsociačního modelu v praxi

Pokud chceme posoudit společensko-politické podmínky, za jakých došlo k praktickému rozvinutí konsociačního modelu v úspěšných případech (Nizozemí, Belgie, Rakousko, Švýcarsko), je nutné si nejdříve definovat okamžik, od kdy můžeme jednotlivé případy považovat za skutečně konsociační. Následně pak obrátit pozornost k předkonsociačnímu období a posoudit, jakým způsobem byla na jeho konci v praxi naplněna funkční rovina. Až poté lze zhodnotit, jakou roli v těchto případech hrál aplikovaný proporční volební systém.

Pokud si vymezíme konsociační období v jednotlivých úspěšných případech, lze za jeho počátek v Nizozemí označit rok 1917¹⁶, v Belgii rok 1944¹⁷ (Deschouwer, 1999: 74), v Rakousku rok 1945 (Lehmbruch, 1974: 91) a ve Švýcarsku rok 1943¹⁸.

Po časovém vymezení již můžeme svou pozornost věnovat otázce praktického naplnění funkční roviny na samotném počátku konsociačního období. Hlavními procesy, které jsou v souvislosti s touto otázkou nejdůležitější, a dle kterých lze naplnění funkční roviny v praxi posuzovat, jsou procesy segmentace, pilarizace a demokratizace. Proces segmentace společnosti vede ke vzniku oddělených společenských segmentů, proces pilarizace posiluje vnitřní soudržnost a uzavřenost segmentů¹⁹. V případě, že oba procesy proběhly vhodným způsobem, pak lze říci, že v praxi dochází ke vzniku námi definovaného „prostoru svobody ke konsenzu“ ve společenské rovině. Ten je následně prostřednictvím procesu demokratizace přenesen ze společenské roviny i do roviny politické. Hlavním znakem úspěšného přenesení „prostoru svobody ke konsenzu“ i do politické roviny je pak dlouhodobě stabilní pozice politických elit na systémové

16) V Nizozemí je za počáteční rok konsocialismu označován rok 1917, kdy byla podepsána tzv. Mírová dohoda, která řešila jak aktuální spory (tzv. školská otázka a otázka všeobecného volebního práva), tak zakládala konsociační vzorec pro budoucí řešení sporů mezi hlavními segmenty nizozemské společnosti (Sklenářová, 2006: 128; Lijphart, 1975: 115).

17) V Belgii je datace konsociačního období sporná. Za možný počátek konsociačního období je možné považovat i rok 1918, kdy se politické elity tří hlavních segmentů spojily a uzavřely tzv. dohodu z Loppemu (jež řešila zejména spor o zavedení všeobecného volebního práva) (Deschouwer, 1999: 75). Dohoda z Loppemu však, na rozdíl od Mírové dohody v Nizozemí, nezaváděla konsociační vzorec pro budoucí řešení jiných mezisegmentárních sporů, ale pouze reagovala na okamžité systémové nebezpečí.

18) V případě Švýcarska není ani tak problematické časové vymezení konsocialismu, jako samotné označení země za konsociační demokracii (Luther, 1999a: 17), jelikož, země je sice vnitřně značně fragmentována, ale nikoli výrazně segmentována. Pokud od této skutečnosti odhlédneme a zaměříme se na konsensuální vzorec vztahů politických elit na systémové úrovni, lze za počátek konsociačního období označit rok 1943, kdy došlo vstupem socialistů do vlády ke vzniku velké koalice, v jejímž rámci byly zastoupeny a spolupracovaly všechny čtyři dominantní politické strany (Girod, 1974: 209; Lijphart, 1977: 31). S krátkou výjimkou let 1953–1959, kdy byli socialisté opět krátce v opozici, je pak tento model ve Švýcarsku uplatňován dodnes.

19) Proces pilarizace utváří uvnitř segmentů bohatou a propletenou síť čistě segmentárních organizací, jejichž činnost postupně pohlcuje všechny stránky života příslušníků daného segmentu (blíže Méndez-Lago, 1999). Proces pilarizace tak segmentárně rozvinutém stádiu způsobuje, že segmenty nejsou jen vzájemně oddělené, ale i uzavřené a vnitřně soudržné.

úrovni, která je odvozována od jejich stabilní volební podpory uvnitř segmentů, resp. celé společnosti.

Pokud posoudíme úspěšné případy v souvislosti s procesem segmentace, dojdeme ke zjištění, že, s výjimkou Švýcarska²⁰, byly společnosti v ostatních případech již hluboko v předkonsociačním období zřetelně segmentovány²¹. V třech případech tak byl v praxi naplněn první předpoklad vzniku „prostoru svobody ke konsenzu“ – tj. existence zřetelně oddělených segmentů na úrovni mas, jejichž zájmy a vztahy byly přirozeně konfliktní povahy.

Aby byl naplněn i další předpoklad praktického naplnění funkční roviny, tj. aby segmenty byly zároveň uzavřené a vnitřně soudržné a segmentární politické elity disponovaly stabilní pozicí uvnitř svých segmentů, je nutné, aby jednotlivé segmenty byly dostatečně pilarizovány. Pokud posoudíme úspěšné případy z tohoto pohledu, ve třech segmentovaných případech byly společenské segmenty postupně pilarizovány a ještě během předkonsociačního období dosáhly velmi pokročilého stádia pilarizace (blíže k jednotlivým případům mj. Řichová, 2000; Deschouwer, 1999; Diamant, 1974; Luther, 1999b). Pilarizace tak v těchto případech způsobila, že segmenty nebyly jen jasně

20) Byť byla švýcarská společnost dlouhodobě významně fragmentována prostřednictvím hluboce v historii zakořeněných náboženské, regionální, jazykové a později, v souvislosti s pokročilou modernizací, i třídní štěpící linie, přítomnost těchto štěpných linií zde nevedla k vytvoření jasně a zřetelně oddělených segmentů společnosti (blíže mj. Sciarini; Hug, 1999: 135; McRae, 1974: 21–23). Skutečnost, že se Švýcarsko z pohledu segmentace liší od ostatních „klasických“ případů liší potvrzuje i Lorwinovo přiřazení Nizozemska, Belgie a Rakouska (v období 1905–1965) k zemím s vysokým stupněm segmentovaného pluralismu a přiřazení Švýcarska k zemím jen se střední mírou segmentárního pluralismu (společně mj. s Francií či Itálií) (Lorwin, 1971: 148).

21) V Nizozemí byla společnost již v posledních dekádách 19. století podél náboženského a třídního štěpení zřetelně rozdělena do čtyř oddělených segmentů – protestantského, katolického, liberálního a socialistického (blíže mj. Kruijt, 1974: 128–131; Řichová, 2000: 200–201; McRae, 1974: 13). Podobně v Belgii byla již na konci 19. století společnost zřetelně rozdělena podél náboženského a třídního štěpení do tří segmentů – katolického, liberálního a socialistického (mj. Lorwin, 1974: 179–180; McRae, 1974: 18). Také v rakouském případě byla již v posledních dekádách 19. století společnost podél náboženského a třídního štěpení zřetelně rozdělena do dvou velkých segmentů (tzv. lagerů) – katolického a socialistického. Podél nacionálního štěpení se navíc vymezoval malý, velkoněmecký segment (blíže mj. Diamant, 1974: 150; Pelinka, 1998: 283).

oddělené, ale i uzavřené a vnitřně soudržné. Současně je pochopitelné, že v nesegmentovaném, švýcarském případě o procesu pilarizace segmentů není možné hovořit²².

Aby však byl druhý teoretický předpoklad naplnění funkční roviny zcela naplněn, je nutné, aby zároveň politické elity disponovaly rozsáhlou loajalitou a důvěrou segmentárních mas, jež samotný pokročilý proces pilarizace automaticky nezajišťuje. V tomto případě je nutné sledovat i způsob, jakým pilarizace segmentů probíhala. Ve všech třech segmentovaných případech probíhal proces pilarizace směrem zhora-dolů (top-down), tj. již v jeho první etapě se v rámci jednotlivých segmentů vytvořily segmentární politické strany, které reprezentovaly zájmy segmentu na systémové úrovni a s postupujícím procesem pilarizace vznikaly ostatní segmentární organizace a instituce na nižších úrovních vnitrosegmentární struktury. Ve třech segmentovaných případech zároveň platilo, že v rámci každého segmentu vznikla jediná, dominantní politická strana, která uvnitř svého segmentu následně dlouhodobě disponovala výsostným postavením a de facto monopolem na reprezentaci zájmů segmentu na systémové úrovni²³. Lze tedy říci, že pokročilé stádium pilarizace, proces pilarizace top-down a z něho de facto vyplývající dlouhodobá existence dominantních politických stran v rámci jednotlivých segmentů způsobily, že na počátku konsociačního období byl ve všech třech segmentovaných případech v praxi splněn i druhý předpoklad naplnění funkční roviny teoretického modelu – tj. že segmenty jsou uzavřené, vnitřně soudržné a politické elity disponují rozsáhlou důvěrou a loajalitou mas.

Jak jsme si již uvedli, praktické naplnění těchto dvou vztahů vytváří námi definovaný „prostor svobody ke konsenzu“ ve společenské rovině. Aby mohl být přenesen

22) I skutečnost, že se ve Švýcarsku, na rozdíl od ostatních, „klasických“ případů proces pilarizace nerozvinul, dokumentuje výše uvedený fakt o slabé segmentaci švýcarské společnosti. Segmentace a jasné rozdělení společnosti do několika odlišných segmentů samo o sobě značně podporuje „segmentární identitu“ obyvatel. Její vědomí pak vyvolává a výrazně zesiluje proces pilarizace, protože podporuje tendence příslušníků segmentu vytvářet a vstupovat do čistě segmentárních organizací (s odpovídajícím ideovým, náboženským, jazykovým, etnickým apod. profilem), nežli vstupovat do nadsegmentárních organizací společně s příslušníky ostatních, profilově zcela odlišných segmentů. Za typický případ lze označit např. „langermantalität“ a extrémní míru členství v segmentárních organizacích v Rakousku.

23) Jedinou výjimku v tomto ohledu představuje protestantský segment v Nizozemí, kde v rámci segmentu monopolní pozici disponovaly dvě politické strany. Důvodem bylo vnitřní rozdělení segmentu na radikální (reprezentovanou Křesťanskou historickou unií) a umírněnou část (reprezentovanou Antirevoluční stranou) (bližie Lijphart, 1975: 17; Říchová, 2000: 201). Obě strany však v rámci segmentu disponovaly pevnou a stabilní pozicí, jež vyplývala z jasného rozdělení segmentu.

i do roviny politické, podmínkou je plná demokratizace systému²⁴. I k té došlo (s výjimkou Nizozemí²⁵) ve všech úspěšných, „klasických“ případech ještě během předkonsociačního období, a to minimálně dvě desetiletí před samotným zahájením konsocialismu elit na systémové úrovni. Díky demokratizaci systému tak mohl být „prostor svobody ke konsenzu“ přenesen ze společenské roviny do roviny politické v podobě vytvoření pevné vazby volič (příslušník segmentu) – politická strana (segmentární elity). Již během předkonsociačního období tak byly vytvořeny základy (v podobě osvojení si tradičního volebního chování občanů) pro stabilní podporu segmentárních stran²⁶, jež byla ve všech studovaných případech symptomatická i pro následující konsociační období (viz tabulky).

V segmentovaných a pilarizovaných případech (Nizozemí, Belgie, Rakousko), tak došlo k praktickému naplnění funkční roviny teoretického modelu již během předkonsociačního období. Na počátku konsociačního období zde politické elity (segmentární politické strany) disponovaly důležitým „prostorem svobody ke konsenzu“ na systémové úrovni, jelikož v praxi disponovaly stabilní a de facto monopolní pozicí v rámci „svých“ segmentů (nemusely čelit silné vnitrosegmentární konkurenci) a disponovaly loajálním a oddaným segmentem voličů. Politické elity v těchto případech tak mohly v době systémové krize přistoupit na vzájemnou kooperaci, činit si vzájemné ústupky, dosahovat konsensuálních řešení a na systémové úrovni efektivně překlenovat konflikty zakotvené na celospolečenské úrovni bez rizika, že by tímto jednáním riskovaly výraznou ztrátu své podpory a oslabení své pozice v systému.

V souvislosti s výše nastíněnými fakty se může zdát překvapivé, že o praktické existenci „prostoru svobody ke konsenzu“ na systémové úrovni lze na počátku kons-

24) V tomto ohledu jde zejména o zavedení všeobecného a rovného volebního práva (byť ve většině případů pouze pro muže) a takového volebního principu, který umožní odpovídající zastoupení jednotlivých segmentů na systémové úrovni dle jejich skutečné velikosti. Jen za takovýchto podmínek mohou být konflikty řešeny na systémové úrovni uspokojivě a zároveň demokraticky. Před demokratizací systému byla systémová stabilita v úspěšných případech dosahována omezenou mírou demokratizace systému, kdy mj. volební principy či omezené volební právo některé segmenty společnosti na systémové úrovni znevýhodňovaly.

25) V Nizozemí zahájení konsociačního období a plné demokratizace systému časově splývaly (1917) (Andeweg, 1999: 108).

26) Byť v Nizozemí absentovala přechodná doba, kdy mohla být vytvořena pevná vazba mezi voličem a segmentární politickou stranou, díky zcela jasné segmentaci společnosti a dlouhodobé pilarizaci segmentů, zde byl praktický výsledek stejný jako v ostatních případech, kde přechodná doba mezi demokratizací a zahájením konsociačního období existovala, tj. stabilní podpora segmentárních politických stran téměř po celé konsociační období (viz tabulka).

ociačního období hovořit i ve švýcarském případě. Jeho podstata zde nevyplývala ze zřetelné segmentace společnosti, ale pouze z dlouhodobé ideologicko-náboženské profilace občanů a čtyř hlavních politických stran²⁷. Výsledkem dlouhodobého formování ideologicko-náboženské vazby mezi stranou a voličem byla stabilní volební podpora čtyř hlavních politických stran, které tak ve švýcarském případě disponovaly podobně stabilním postavením na systémové úrovni jako strany v segmentovaných případech (viz tabulky). Proto lze i ve švýcarském případě konstatovat, že na počátku konsociačního období politické elity na systémové úrovni disponovaly možností překlenovat ideologicko-náboženské spory bez vážné hrozby ztráty podpory a loajality svých (byť ne segmentálně zakotvených) voličů.

3. 1. Shrnutí společensko-politických podmínek a posouzení role proporčního volebního systému

K prosazení konsensuálního jednání elit tak ve všech úspěšných případech došlo v podmínkách, kdy společenské (vyjma Švýcarska) a politické podmínky odpovídaly teoretickým představám a v praxi naplňovaly funkční roviny teoretického modelu, což jsme si označili za hlavní předpoklad úspěšného rozvinutí konsociačního modelu v praxi.

Jak jsme si výše uvedli, institucionální roviny modelu však nelze přehlížet, protože je s funkční roviny modelu provázána. Byť k praktickému prosazení konsociačního modelu došlo ve všech úspěšných, „klasických“ případech až po praktickém naplnění jeho funkční roviny, vliv institucionální roviny (v našem případě pouze aplikovaného proporčního volebního systému) na praktické prosazení kooperace elit je v těchto případech nepřehlédnutelný a pozitivní.

Po demokratizaci systémů umožnila aplikace proporčního volebního systému odpovídajícím způsobem přenést konflikty, zakotvené na úrovni mas na úroveň politických elit. Po naplnění tohoto, z pohledu možného rozvinutí konsociačního modelu a úspěšného řešení mezisegmentárních sporů na systémové úrovni, základního předpokladu, proporční volební systém pozitivně působil rovněž na smýšlení a chování politických elit. V nových, plně demokratických podmínkách měly politické elity (segmen-

27) *Jak jsme si již uvedli, švýcarská společnost byla dlouhodobě fragmentována prostřednictvím čtyř štěpných linií. Na systémové úrovni se však politické strany od svého vzniku profilovaly zejména a v pravé řadě podél náboženského a třídního štěpení (McRae, 1974). Podobně volební chování občanů bylo ovlivněno jejich profilací podél těchto dvou štěpných linií. Byť tedy nebyl ve Švýcarsku vytvořen „prostor svobody ke konsenzu“ ve společenské rovině, v rovině politické, díky specifickým švýcarským podmínkám, ve skutečnosti během předkonsociačního období k jeho praktickému vzniku došlo. Zbylé dvě štěpící linie společnosti (jazykové a regionální/kantonální) byly ve švýcarském případě tradičně dlouhodobě řešeny principem segmentární autonomie jednotlivých kantonů.*

tární strany) rovněž příležitost si postupně uvědomit, že nejsou samy schopny ovládnout systém jako celek, jelikož zřetelná segmentace společnosti v praxi vytvářela de facto zcela uzavřený volební trh, kde volební podpora jednotlivých segmentárních stran byla v podstatě omezena pouze na voliče pocházející z „jejich“ společenského segmentu. Ve spojení s dlouhodobou tradicí monopolního postavení segmentárních stran uvnitř svých segmentů, tedy aplikace proporčního volebního systému v podmínkách uzavřeného volebního trhu podporovala nejen vědomí politických elit (stran), že ani radikálními a konfliktními postoji nemohou systém samy ovládnout, ale také, že případné umírnění jejich postojů nikterak neoslabí jejich pozici jak uvnitř jejich segmentů, tak na systémové úrovni.

Je nutné si však uvědomit, že tyto pozitivní účinky aplikace proporčního volebního systému na postoje a chování politických elit byly zpětně do značné míry umožněny praktickým naplněním funkční roviny. V případě, že by k aplikaci proporčního volebního systému došlo v odlišných podmínkách, je velmi nepravděpodobné, že by jeho následky byly stejné. Možným, z pohledu úspěšného prosazení a fungování konsociačního modelu, negativním následkům, ale bránila zejména výrazná segmentace společnosti, která uzavírala volební trh, a existence dlouhodobé tradice monopolního postavení segmentárních, politických stran uvnitř svých segmentů. Právě tyto skutečnosti v úspěšných případech zabraňovaly tomu, aby nebyla praktickým následkem aplikace proporčního volebního systému fragmentace monopolních, segmentárních stran (rozpad tradičních segmentárních stran na několik menších formací) a prosazení politické soutěže uvnitř jednotlivých segmentů společnosti (vnitrosegmentární, politické konkurence), jejichž následkem by byl vzrůst radikality segmentárních, politických subjektů uvnitř segmentů a omezené možnosti politických elit vystupovat na systémové úrovni umírněným a konsensuálním způsobem.

I přes aplikaci proporčního volebního systému však v úspěšných, „klasických“ případech k rozpadu monopolních, politických stran a k etablování vnitrosegmentární konkurence nedošlo. Zřetelná segmentace společnosti a dlouhodobá tradice monopolních, segmentárních stran totiž pravděpodobnost prosazení této, negativní alternativy minimalizovaly, jelikož činily jakékoli snahy vnitřních frakcí o odtržení se a získání pevné pozice uvnitř systému téměř předem prohrané – nově vzniklá politická strana by nutně musela čelit uvnitř svého segmentu konkurenci tradiční, monopolní strany, která měla utvořenou pevnou vazbu na segmentární voliče. V případě, že by se takováto strana svým profilem rozhodla překročit segmentární hranice (což by v daných podmínkách bylo samo o sobě předem odsouzeno k neúspěchu), nutně by musela čelit konkurenci monopolní, segmentární strany v ostatních segmentech společnosti. Koncentraci a stabilizaci stranického systému, stabilní a pevnou pozici monopolních, segmentárních stran či neprosazení vnitrosegmentární konkurence a soutěživosti proto lze v úspěšných, „klasických“ případech přičíst existujícím společensko-politickým podmínkám (naplnění funkční roviny modelu).

Ve vztahu k prosazení konsociačního modelu tak aplikace proporčního volebního systému působila během předkonsociačního období ve všech úspěšných případech pozitivní silou – umožnila odpovídající přenesení mezisegmentárních konfliktů z celospolečenské úrovně na systémovou úroveň a v podmínkách prakticky uzavřeného volebního trhu podporovala tendenci politických elit k postupné umírněnosti postojů a názorů. Negativním následkům aplikace proporčního volebního systému do značné míry bránily existující společensko-politické podmínky. Není proto překvapující, že ve chvíli významné systémové krize a ve chvíli, kdy byla v praxi naplněna funkční rovina teoretického modelu, že politické elity ve všech úspěšných případech byly schopny zahájit vzájemnou kooperaci na systémové úrovni a úspěšně překlenovat mezisegmentární konflikty.

V případech úspěšného rozvinutí konsociačního modelu tak aplikace proporčního volebního systému vhodně doplňovala praktické naplnění funkční roviny (posilovala tendenci elit k umírněnosti postojů a ke vzájemné spolupráci), aniž by současně přímo působila proti praktickému naplnění některého ze základních vztahů ve funkční rovině (tj. aniž by v daných podmínkách působila zejména proti dominantní pozici segmentárních elit uvnitř svých segmentů). Ve vztahu k úspěšnému prosazení konsociačního modelu proto lze považovat aplikaci proporčního volebního systému ve všech úspěšných případech za vhodný nástroj, jelikož jeho následky byly ve všech případech pozitivní a postupně stále více podporovaly schopnost politických elit na systémové úrovni zahájit a dlouhodobě udržovat kooperativní vztahy.

4. Neúspěšné rozvinutí konsociačního modelu – Československo po roce 1989

Abychom byli schopni dostatečně posoudit i neúspěšný případ Československa roce 1989, musíme i v tomto případě dodržet stejný přístup jako u studia úspěšných případů – tj. nejprve posoudit, v jakých společensko-politických podmínkách k aplikaci konsociačního modelu po roce 1989 docházelo (tj. zdali byla v praxi naplněna funkční rovina modelu) a následně posoudit, jakou roli za daných podmínek hrál proporční volební systém.

4. 1. Společensko-politické podmínky a praktické naplnění funkční roviny

Pro posouzení praktického naplnění funkční roviny teoretického modelu v Československu po roce 1989 využijeme opět tři procesů (segmentace, pilarizace, demokratizace), které formovaly její praktické naplnění v úspěšných případech.

Z pohledu procesu segmentace je situace v Československu poměrně přehledná. Československá společnost byla zřetelně segmentována podél etnického štěpení a rozdělena do dvou jasně vymezených segmentů – českého a slovenského. V Československu v období 1989–1992 nebylo ale možno nalézt jiné, dostatečně silné štěpení, které by dále společnost vnitřně rozdělovalo. Byť by se bezpochyby nejednalo o trvalý jev a existující unimodální segmentace společnosti by v československém případě byla

později doplněna přítomností silného socio-ekonomického štěpení²⁸, na rozdíl od úspěšných, segmentovaných případů (tedy s výjimkou Švýcarska) bylo Československo v období 1989–1992 pouze unimodálně segmentovaným případem. Přestože je tento rozdíl podstatný, nic to nemění na faktu, že i v československém případě byl na celospolečenské úrovni plně naplněn první předpoklad praktického naplnění funkční roviny teoretického modelu – tj. praktická existence zřetelně oddělených segmentů.

Pokud svou pozornost zaměříme na otázku pilarizace obou segmentů, lze konstatovat, že proces jejich postupné pilarizace probíhal od samotného vzniku státu v roce 1918. S postupujícím časem se proces pilarizace stále více prohluboval²⁹ a v roce 1989 dosáhl velmi pokročilého stádia³⁰, srovnatelného s úspěšnými, segmentovanými případy. I v československém případě tak byl naplněn teoretický předpoklad nejen o existenci zřetelně oddělených, ale také vnitřně uzavřených a soudržných segmentech společnosti.

Byť zřetelná segmentace a pokročilé stádium pilarizace vytvářely v Československu společenské základy pro naplnění funkční roviny teoretického modelu, jak jsme si na úspěšných případech názorně ukázali, pro jeho úspěšné přenesení do politické roviny není důležitý pouze samotný proces pilarizace, ale také jeho směr. V tomto ohledu se však československý případ po roce 1989 od úspěšných, segmentovaných případů zásadně liší. Na podobu procesu pilarizace v Československu po roce 1989 totiž

28) Neexistence silného socio-ekonomického štěpení (jež bylo v československé historii tradiční) je zřejmý následek předcházejícího nedemokratického období, kdy československá společnost během čtyřiceti let komunistického režimu prošla de facto procesem třídní desegmentace, jehož výsledkem byla v roce 1989 téměř absolutně nivelizovaná a homogenní společnost, bez zřetelných společenských či příjmových rozdílů.

29) Již od vzniku společného státu vznikalo mnoho čistě segmentárních organizací. Proces pilarizace segmentů byl postupně posilován i po roce 1945 a během následného nedemokratického období po roce 1948. Již po roce 1945 se formálně oddělily české a slovenské politické strany či jiné důležité organizace působící v rámci tehdejší Národní fronty. Pilarizace segmentů byla dále posílena federalizací země v roce 1968, kdy došlo k dalšímu posílení národního (segmentárního) principu v rámci vnitřního uspořádání mnoha organizací (blíže Rychlík, 2002: 39).

30) Nedemokratický charakter systému v období 1948–1989 měl za následek, že se pilarizace netýkala všech oblastí, jelikož mnohé organizace byly z ideologických důvodů zakázány (zejména organizace svou podstatou odporující ideálům marxistické ideologie či ideálům socialistické společnosti – např. svazy zaměstnavatelů či skautská organizace apod.). Zakázané organizace ale po listopadu 1989 mohly obnovit či nově zahájit svou činnost (drtivá většina z nich na etnickém základě). I proto lze hovořit o československém případě již krátce po roce 1989 jako o významně pilarizovaném.

měla zásadní dopad existence předešlého, nedemokratického období a téměř absolutní diskreditace organizací na samotném vrcholu pilířové struktury obou segmentů (zejména politických stran, odborového hnutí apod.). Ačkoli došlo k rychlému vzniku několika desítek nových, v drtivé většině etnicky vymezených, politických stran a k rychlé obnově nejvyšších úrovní pilířové struktury obou segmentů, díky diskreditaci předešlého režimu, lze říci, že v československém případě probíhal proces pilarizace de facto v opačném směru (down-top) nežli v ostatních, úspěšných případech.

Jak důležitý je v československém případě de facto opačný směr pilarizace ve vztahu k případnému praktickému naplnění funkční roviny i v politické rovině, se nám plně prokáže, pokud procesy segmentace a pilarizace doplníme o proces demokratizace. Ve všech úspěšných případech došlo k demokratizaci systému až ve chvíli, kdy již v rámci všech segmentů (opět s výjimkou Švýcarska) existovaly segmentární politické strany, které uvnitř svých segmentů dlouhodobě disponovaly de facto monopolní pozicí a nečelily tak výrazné vnitrosegmentární konkurenci. Jelikož v Československu po roce 1989 demokratizace systému de facto splývala se začátkem konsociačního období (přesněji s praktickou aplikací institucionální roviny modelu), k demokratizaci a zároveň k počátku konsociačního období zde došlo ve chvíli, kdy se teprve formovaly základní struktury obou segmentárních stranických systémů. Na počátku konsociačního období se tak v Československu, na rozdíl od úspěšných příkladů, v rámci segmentů nenalézal žádný politický aktér, který by disponoval tradičně a dlouhodobě dominantní pozicí uvnitř příslušného segmentu a tradičním segmentem svých voličů. Na počátku konsociačního období proto v Československu nebyla prakticky naplněna funkční rovina teoretického modelu v politické rovině a v československém případě tedy politické elity v žádném případě nedisponovaly důležitým „prostorem svobody ke konsenzu“ na systémové úrovni. Na rozdíl od politických elit v úspěšných případech, nové politické elity v Československu po roce 1989 nedisponovaly dominantní a stabilní pozicí a v rámci svých segmentů musely nutně čelit silné a početné vnitrosegmentární konkurenci. Ve spojitosti s faktem, že v Československu byla v dané době v podstatě unimodálně segmentovaná společnost, zároveň nutně znamenala, že početné, segmentární politické elity působily, opět na rozdíl od úspěšných případů, v prostředí zcela otevřeného volebního trhu (Kopecký, 1999: 76).

Na počátku konsociačního období proto byly společensko-politické podmínky v Československu zcela odlišné od těch v úspěšných případech. Praktické nenaplnění funkční roviny teoretického modelu nevytvářelo v Československu po roce 1989 důležitý „prostor svobody ke konsenzu“ na systémové úrovni, což znamenalo, že politické elity v dané chvíli nedisponovaly potřebnou autonomií, jež by jim umožnila na systémové úrovni úspěšně a efektivně řešit mezisegmentární spory, zakotvené na celospolečenské úrovni.

Ačkoli uvedené faktory, vyplývající z praktického nenaplnění funkční roviny, byly bezpochyby zásadní překážkou okamžitého a úspěšného rozvinutí konsociačního

modelu v Československu po roce 1989, samy o sobě ale pozdější rozvinutí modelu přímo nevylučovaly. K praktickému naplnění funkční roviny teoretického modelu mohlo pochopitelně dojít později. Jak jsem si již uvedl v teoretické části textu, v případě, že není v praxi funkční rovina naplněna, svou roli v takovém případě může sehrát vhodné nastavení institucionální roviny modelu, které, v případě, že je ve vztahu k existujícím společensko-politickým podmínkám vhodně nastavené, může k postupnému naplnění funkční roviny a vzniku „prostoru svobody ke konsenzu“ napomoci. Je tedy otázkou, jakou roli v této souvislosti plnil v československém případě aplikovaný proporční volební systém? Abychom však mohli jeho praktické následky lépe posoudit, nejprve si velmi stručně nastiňme, jakým způsobem k neúspěšnému prosazení a rychlému selhání konsociačního modelu v Československu po roce 1989 došlo.

4. 2. Reálný politický vývoj v Československu po roce 1989

Jak již bylo v úvodu uvedeno, po celé období 1989–1992 na úrovni mas v rámci obou segmentů jednoznačně převažovaly postoje podporující zachování společného státu. Rozdělení státu tak bylo následkem rozhodnutí politických elit, které nebyly schopny dlouhodoběji kooperovat a dosahovat konsensuálních řešení na systémové úrovni.

Byť po listopadu 1989 rychle vzniklo v rámci obou segmentů hned několik desítek nových, segmentálně vymezených politických stran, v té době zcela dominantními aktéry byly na politické scéně revoluční subjekty (OF, VPN), které byly i v podmínkách absence „prostoru svobody ke konsenzu“ schopny do prvních voleb v roce 1990 úspěšně kooperovat.

Schopnost kooperace politických elit se snížila po prvních svobodných volbách, kdy se mohly poprvé projevit praktické následky nenaplnění funkční roviny teoretického modelu (výsledky voleb viz příloha). Pětiprocentní volební klauzuli, nutnou pro vstup do federálního parlamentu v daných podmínkách překročilo plných 9 kandidujících politických subjektů či koalic. Přestože byl federální parlament značně fragmentovaný, dekoncentrace hlasů (vyplývající z praktického nenaplnění funkční roviny) v rámci obou segmentů nebyla natolik výrazná, že by automaticky vylučovala možnost efektivní kooperace elit na systémové úrovni. Nově utvořená vláda ze tří politických subjektů (OF, VPN, KDH) disponovala relativně pevnou pozicí v systému (disponovala i ústavní většinou v obou komorách federálního parlamentu). Byť shodu ve vládě musely nalézat tři politické subjekty, jež byly pod tlakem vnitrosegmentární opozice, přesto byly schopny po určitou dobu (přibližně do konce roku 1990) vzájemně kooperovat a nalézat kompromisní řešení mezisegmentárních sporů (např. přijetí kompetenčního zákona na konci roku 1990). Byť je pochopitelně složité odhadovat, zda v daných podmínkách bylo možné, aby tato kooperace za daných podmínek mohla probíhat po celé volební období (tj. do poloviny roku 1992), její konec způsobil rozpad obou revolučních hnutí (OF a VPN) na jaře roku 1991. Jedním z důvodů, který v určité míře stojí za rozpadem obou, byl

mocenských charakter částí polistopadových elit, které neměly dále zájem se podílet na složitém dosahování konsenzu jak uvnitř obou hnutí, tak na federální úrovni.

Rozpadem obou hnutí neúměrně vzrostl jak počet vládních subjektů, jejichž kooperace byla nutná pro řešení mezisegmentárních sporů (ústavně-právní, ekonomické atd. povahy), tak radikalita a početnost vnitrosegmentární opozice. Systém rozpadem obou hnutí ztratil umírněné a dominantní aktéry mezisegmentárního dialogu, jež byly nahrazeny klasickými politickými stranami, které začaly soutěžit o podporu uvnitř svých segmentů. Na místo politických hnutí, uvnitř kterých byly dosahovány kompromisní dohody, nastoupily klasické politické strany, usilující o získání a vykonávání politické moci.

Jelikož tyto, segmentálně vymezené, politické strany působily v rámci oddělených segmentů, jejichž politické kultury i názorové postuláty byly poměrně odlišné, na úrovni mas neexistovala jakákoliv zkušenost s fungováním demokratického režimu a jejichž identita a zájmy (díky unimodální segmentaci společnosti) se odvozovaly čistě od etnického vymezení, neodmyslitelným následkem tohoto politického vývoje byla snaha politických elit mobilizovat segmentární masy prostřednictvím etnicity, využívání nezakotvenosti mas (zejména na socio-ekonomickém štěpení), jejich nezkušenosti s demokracií a spojování veškerých otázek (zejména ekonomických) s etnickými rozdíly mezi oběma segmenty.

Výsledkem těchto faktů pak byla skutečnost, že již na konci roku 1991 se mezi oběma stranickými systémy objevila výrazná názorová mezera, systém se stal imobilním a zcela zablokovaným. Názorová mezera pochopitelně ještě vzrůstala s tím, jak se blížily parlamentní volby v roce 1992, a jak vzrůstal etnicko-ekonomický populismus politických stran v zájmu získat hlasy nezkušených a socio-ekonomicky nezakotvených voličů.

Výsledkem pak byla povolební situace (výsledky voleb viz příloha), kdy na systémové úrovni musely nalézt programovou shodu a kooperovat dvě strany, jejichž politické programy byly diametrálně odlišné, postavené mnohdy na populistických proklamacích, bez utvořené pevné vazby na voliče. Není proto v žádném případě překvapující, že se tyto dvě strany v podmínkách neexistence „prostoru svobody ke konsenzu“ rozhodly velmi záhy pro rychlé rozdělení společného státu. Bylo to jednak jediné řešení, které jim umožňovalo realizovat velkou část jejich programu, maximalizovat svou moc a zároveň ji poskytovalo naději, že velmi rychle neztratí své voliče (na něž neměly utvořenou pevnou programovou, ideologickou vazbu). Pokud tedy v Československu alespoň v hrubých obrysech konsociační model na systémové úrovni fungoval, pak to bylo maximálně do rozpadu obou revolučních hnutí. Další následný vývoj je diametrálně odlišný od představ konsociační teorie.

4. 3. Role proporčního volebního systému v nerozvinutí konsociačního modelu

Je nepochybné, že výše nastíněný politický vývoj a rychlé selhání konsociačního modelu v Československu vyplývalo zejména z praktického nenaplnění funkční roviny teoretic-

kého modelu. Jak jsme si však uvedli, v takovém případě je významná role institucionální roviny (v našem případě proporční volební systém), která může postupně naplnění funkční roviny podpořit, a tím umožnit (či alespoň zvýšit šance) úspěšné rozvinutí konsociačního modelu v praxi.

Abychom mohli praktickou roli proporčního volebního systému obecně posoudit, výše jsem si nastínil stručnou logiku polistopadové vývoje v Československu. Pro přehlednost si zopakujeme, v jakých podmínkách k jeho praktické aplikaci docházelo. Současně s tím si určíme, jakým způsobem by bylo potřebné tyto podmínky změnit, aby byla logicky posílena pravděpodobnost, že by i v Československu po roce 1989 došlo k postupnému naplnění funkční roviny teoretického modelu a případnému rozvinutí konsociačního modelu v politické realitě.

Zopakujme si, že nově zformované politické elity (politické strany) po listopadu 1989 nedisponovaly tradicí dominantního postavení uvnitř svých segmentů a praktickým monopolem na obhajování zájmů segmentu na systémové úrovni. Naopak, v rámci obou segmentů působil větší počet politických stran, které si, v podmínkách zcela otevřeného volebního trhu, začaly přirozeně konkurovat a vzájemně soutěžit o podporu segmentárních voličů. Byť dekoncentrace hlasů i obou stranických systémů byla již po volbách v roce 1990 vysoká, nevyučovala možnost, byť problematické, kooperace elit na systémové úrovni. Z krátkodobého hlediska by v takovém případě bylo v daných podmínkách nutné zamezit dalším vlnám dekoncentrace stranického systému (zejména OF a VPN).

Z dlouhodobého hlediska by k posílení pravděpodobnosti praktického naplnění funkční roviny modelu by bylo potřebné, aby principy institucionální roviny posilovaly pravděpodobnost dosažení minimálně takového stavu, kdy v rámci obou segmentů bude omezena vysoká fragmentace politických elit (politických stran), tj. aby v rámci obou segmentů došlo k postupnému etablování dominantnějších politických stran, které by disponovaly stabilnější voličskou podporou (pevným voličským jádrem), což by vedlo i v takto nepříznivých podmínkách k alespoň částečnému uzavření volebního trhu.

Pokud tyto logické požadavky (směřující k praktickému naplnění funkční roviny) porovnáme s účinky aplikovaného proporčního volebního systému v Československu v období 1989–1992, zjistíme, že praktické následky aplikace proporčního volebního systému v československých podmínkách by zcela opačné.

Aplikace proporčního volebního systému v žádném případě neomezovala výraznou dekoncentraci politických elit a obou stranických systémů. Naopak, v podmínkách etablování téměř zcela nových segmentárních systémů stran (bez jakékoliv tradiční vazby na voliče), nezakotveného a nezkušeného elektorátu a zcela otevřeného volebního trhu, proporční volební systém (i přes pětiprocentní volební klauzuli) v žádném případě nepodporoval větší koncentraci segmentárních stranických systémů a neomezoval negativní vliv přítomnosti silné vnitrosegmentární konkurence (viz výsledky voleb v roce 1990, 1992). V žádném případě ani nesnižoval pravděpodobnost dalších vln

dekoncentrace stranických systémů (zejména rozpadu OF a VPN jako ústředních aktérů systému), fragmentace federálního parlamentu a negativní roli mocenského charakteru politických elit v tomto procesu. Naopak, aplikovaný proporční systém v období 1990–92 v daných podmínkách podporoval tendence k ještě větší stranické fragmentaci (mj. Kopeček, 2006: 278–9).

Jak jsme si naznačili již u úspěšných, „klasických“ případů, ani v jejich případě nelze proporčnímu volebnímu systému přisoudit zásadní vliv na koncentraci jejich stranických systémů a praktické neexistenci, negativní vnitrosegmentární politické konkurence. Jak jsme uvedli, v jejich případě lze tuto skutečnost přisoudit jednak dlouhodobé a tradiční existenci monopolních, segmentárních stran uvnitř jednotlivých segmentů a zřetelné segmentaci, která de facto zcela uzavírala volební trh. Jak jsme si již také uvedli, v takovém prostředí je, i přes aplikaci proporčního volebního systému, možné secese stranických frakcí nepravděpodobná, jelikož nemá předem přílišné šance na politický úspěch. Tím je zároveň negován i negativní vliv mocensky smýšlejících elit na koncentraci stranického systému a jeho stabilitu. Mocensky smýšlející elity jsou v takovémto prostředí, i z pohledu vlastních, osobních zájmů, nuceny a tlačeny k přistoupení na konsenzuální řešení sporů uvnitř strany a odrazovány od radikálních kroků, jakým je stranická secese.

V československém případě byl pravdou opak. Aplikovaný proporční volební systém s pětiprocentní klauzulí musel nutně v daných podmínkách oba stranické systémy fragmentovat. V podmínkách unimodální segmentace navíc v žádném případě nemohl ani bránit dalším vlnám dekoncentrace systému a negativnímu vlivu mocensky smýšlejících elit v něm. Za daných podmínek zcela nezakotveného voličstva totiž pravděpodobnost, že nově vzniklá formace, která nemusí čelit tradičně dominantní straně uvnitř segmentu s pevnou voličskou vazbou, překoná pětiprocentní volební klauzuli, je poměrně vysoká. Je tedy nepochybné, že z pohledu možných nadějí na postupné rozvinutí konsociačního modelu by bylo pravděpodobně mnohem výhodnější aplikovat volební systém s vyšší volební klauzulí (ta by více koncentrovala oba stranické systémy a omezovala by početnost vnitrosegmentární konkurence na parlamentní úrovni). Ani zvýšení volební klauzule by však v daných podmínkách přímo nezaručovalo, že mocensky smýšlející politické elity budou mít tendence podílet se na konsenzuálním řešení uvnitř stávajících formací, nebude sníženo riziko početných secesí a fragmentace systému. Aplikovaný volební systém by proto musel pravděpodobně obsahovat i většinový prvek³¹, který by podporoval přesvědčení politických elit, že případné setrvání uvnitř

dominantních formací je potenciajnějším zdrojem politické moci, nežli případně secesí vytvořená nová formace.

Byť se jedná pouze logickou úvahu, v realitě je jednoznačné, že aplikace proporčního volebního systému s pětiprocentní volební klauzulí v žádném případě neposilovala trend k postupnému etablování dominantních, segmentárních aktérů a nepřispívala tedy ani k možnému, alespoň částečnému a umělému uzavření volebního trhu. Je nepochybné, že za daných společensko-politických podmínek výrazně přispěla k negativnímu politickému vývoji a působila proti, byť třeba potencialní, možnosti praktického naplnění funkční roviny teoretického modelu, vytvoření „prostoru svobody ke konsenzu“ na systémové úrovni a případně úspěšnému rozvinutí konsociačního modelu v Československu po roce 1989.

Jednoznačně tento závěr potvrzuje i praktická zkušenost polistopadového vývoje. Aplikovaný proporční volební systém v neúměrné míře fragmentoval jak oba stranické systémy, tak federální parlament³². Na konsenzuálním řešení mezisegmentárních sporů proto na systémové úrovni musel nalézat shodu neúměrně vysoký počet politických stran, které navíc v systému (resp. uvnitř svého segmentu) neměly stabilní pozici. Ve spojení s unimodální segmentací československé společnosti bylo nevyhnutelným následkem tohoto stavu prosazení plně soutěživého chování politických elit, stále rostoucí snaha politických aktérů budovat si svou pozici uvnitř segmentů apelem na národní zájmy a identitu (která v dané chvíli byla jedinou, dostupnou kolektivní identitou v Československu), postupné spojování všech otázek řešených na systémové úrovni s otázkami etnickými, obecný růst nacionalismu a radikality na úrovni politických elit, úplné zablokování rozhodovacích mechanismů na systémové úrovni a nakonec i rychlý rozpad československého státu po volbách v roce 1992. Jedním z faktorů, který se do velké míry na tomto politickém vývoji podepsal, byl i aplikovaný proporční volební systém. Je nepochybné, že v daných podmínkách bylo rozvinutí konsociačního modelu de facto nemožné a podobný vývoj neodvratitelný. V případě využití jiné volební metody však mohl být tento vývoj zpomalen a ne tak radikální (v žádném případě nebylo nemožné zachovat obě politická hnutí až do voleb v roce 1992, zabránit extrémnímu růstu radikalizace a soutěživosti apod.) a zachovat společný stát i po volbách v roce 1992. V případě, že by tomu tak bylo, by pravděpodobnost či alespoň šance na úspěšné prosazení konsociačního modelu i naplnění funkční roviny poměrně vzrůstaly s tím, jak by se postupně zpětně v Československu prosazovalo tradiční třídní štěpení a přebudovaly základy obou stranických systémů.

31) Např. prostřednictvím předem vyhrazených mandátů pro vítěznou stranu. Počet mandátů by však nesměl být tak vysoký, že automaticky zaručoval zisk nadpoloviční většiny. Pouze by vítěznou stranu posiloval.

32) Mj. oproti osmi poslaneckým klubům těsně po volbách v červnu 1990 jich v listopadu 1991 již působilo na půdě federálního parlamentu plných 16 (Krejčí, 1994: 219).

5. Závěr

Jak nám i náš stručný rozbor úspěšných, „klasických“ případů a neúspěšného československého případu prokázal, úspěšné rozvinutí konsociačního modelu v praxi je do značné míry podmíněné praktickým naplněním funkční roviny teoretického modelu. Institucionální rovina spíše funkční roviny vhodně doplňuje, ale úspěšné rozvinutí a fungování modelu v praxi přímo nepodmiňuje. Důležitou roli však může sehrát (ovšem pouze v případech, že je její podoba vhodně nastavená vzhledem k panujícím společensko-politickým podmínkám) při podpoře postupného naplnění funkční roviny modelu a tedy při úspěšném rozvinutí konsociačního modelu v praxi.

Jak prokazuje rozbor úspěšných „klasických“ příkladů, z kterých byl současně teoretický model konsociační demokracie odvozen, v jejich případě tomu tak v případě aplikace proporčního volebního systému skutečně bylo. Zahrnutí aplikace proporčního volebního systému mezi základními principy teoretického modelu se proto z tohoto pohledu může jevit jako logické. Jak nám však prokázal rozbor československého případu, v případě, že je tento princip aplikován ve zcela odlišných (byť rozhodně ne předem možný úspěch aplikace konsociačního modelu vylučujících) společensko-politických podmínkách, role a následky aplikace proporčního systému mohou být zcela odlišné a působit dokonce proti i potencionální možnosti úspěšného rozvinutí konsociačního modelu v praxi.

Proto se zdá být nutné změnit dosavadní přístup ke konsociačnímu modelu jako takovému, omezit tendence ke generalizování jeho základních principů, mnohem více zapojit do teoretických úvah i společensko-politické podmínky a jejich možný vliv na praktické následky aplikace jednotlivých principů teoretického modelu. Tato skutečnost se zdá být důležitá i z toho důvodu, že po rozpadu bipolárního uspořádání se v současném světě objevuje mnoho potencionálních případů zemí, kde by mohl být teoretický model vhodným nástrojem stabilizace a řešení sporů. Jedná se však o případy zemí, které svými společensko-politickými podmínkami mnohem více připomínají podmínky panující v Československu po roce 1989, nežli v „klasických“ případech, z kterých byl teoretický model odvozen. Z pohledu možných, budoucích úspěchů teoretického modelu v praxi se proto otevřená debata o základních principech a generalizaci modelu zdá být potřebná a možná v budoucnu nevyhnutelná.

6. Literatura:

- ANDEWEG, Rudy B. (1999): *Parties, pillars and the politics of accommodation: weak or weakening linkages? The case of Dutch consociationalism*. In: Luther, Kurt Richard; DESCHOUWER, Kris (1999): *Party elites in divided societies: political parties in consociational democracy*. Routledge, London a New York. Str. 108–133.
- DESCHOUWER, Kris (1999): *From consociation to federation: how the Belgian parties won*. In: Luther, Kurt Richard; Deschouwer, Kris (1999): *Party elites in divided societies: political parties in consociational democracy*. Routledge, London a New York. Str. 74–107.
- DIAMANT, Alfred (1974): *Austria: The Three Lager and the First Republic*. In: McRae (ed.) (1974): *Consociational Democracy. Political Accommodation in Segmented Societies*. McClelland and Steward Limited, Toronto. Str. 150–156.
- GIROD, Roger (1974): *Switzerland: Geography of the Swiss Party System*. In: McRae (ed.) (1974): *Consociational Democracy. Political Accommodation in Segmented Societies*. McClelland and Steward Limited, Toronto. Str. 207–234.
- KOPEČEK, Lubomír (2006): *Demokracie, diktatury a politické stranictví na Slovensku*. CDK, Brno.
- KOPECKÝ, Petr (1999): *From „Velvet Revolution“ to „Velvet Split“: Consociational Institutions and the Disintegration of Czechoslovakia*. In: Kraus, Michael; Stanger, Allison (eds.) (1999): *Irreconcilable differences?: explaining Czechoslovakia's dissolution*. Str. 69–87.
- KREJČÍ, Oskar (1994): *Kniha o volbách*. Victoria Publishing, Praha.
- KRUIT, J. P. (1974): *The Netherlands: The Influence of Denominationalism on Social Life and Organizational Patterns*. In: McRae (ed.) (1974): *Consociational Democracy. Political Accommodation in Segmented Societies*. McClelland and Steward Limited, Toronto. Str. 128–136.
- LEHMBRUCH, Gerhard (1974): *A Non-Competitive Pattern of Conflict Management in Liberal Democracies: The Case of Switzerland, Austria and Lebanon*. In: McRae (ed.) (1974): *Consociational Democracy. Political Accommodation in Segmented Societies*. McClelland and Steward Limited, Toronto. Str. 90–97.
- LIJPHART, Arend (1969): *Consociational democracy*. *World politics*, Vol. 21, str. 207–225.
- LIJPHART, Arend (1975): *The Politics of Accommodation. Pluralism and Democracy in the Netherlands*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles a London.
- LIJPHART, Arend (1977): *Democracy in Plural Societies. A Comparative exploration*. Yale University Press, New Haven and London.
- LIJPHART, Arend (1996): *The Puzzle of Indian Democracy: A Consociational Interpretation*. *The American Political Science Review*, Vol. 90, No. 2 (Jun., 1996), str. 258–268.
- LORWIN, Val R. (1971): *Segmented Pluralism: Ideological Cleavages and Political Cohesion in the Smaller European Democracies*. *Comparative Politics*, Vol. 3, No. 2 (Jan., 1971), str. 141–175.
- LORWIN, Val R. (1974): *Belgium: Conflict and Compromis*. In: McRae (ed.) (1974): *Consociational Democracy. Political Accommodation in Segmented Societies*. McClelland and Steward Limited, Toronto. Str. 179–206.
- LUTHER, Kurt Richard (1999a): *A Framework for the comparative analysis of political parties and party systems in consociational democracy*. In: Luther, Kurt Richard; Deschouwer, KRIS (1999): *Party elites in divided societies: political parties in consociational democracy*. Routledge, London a New York. Str. 3–19.
- LUTHER, Kurt Richard (1999b): *Must what goes up always come down? Of pillars and arches in Austria's political architecture*. In: Luther, Kurt Richard; Deschouwer, Kris (1999): *Party elites in divided societies: political parties in consociational democracy*. Routledge, London a New York. Str. 43–73.
- MÉNDEZ-LAGO, Mónica (1999): *Electoral consequences of (de-) pillarization: the cases of Austria, Belgium, and the Netherlands (1945–96)*. In: Luther, Kurt Richard; Deschouwer, Kris (1999): *Party elites in divided societies: political parties in consociational democracy*. Routledge, London a New York. Str. 191–223.

Vliv společensko-politických podmínek a role proporčního volebního systému v neúspěšném rozvinutí teoretického modelu konsociační demokracie | Robin Kvěš

MCRAE, Kenneth D. (1974): Introduction. In: McRae (ed.) (1974): *Consociational Democracy. Political Accommodation in Segmented Societies*. McClelland and Stewart Limited, Toronto. Str. 1–27.

ŘÍCHOVÁ, Blanka (2000): *Přehled moderních politologických teorií*. Portál, Praha.

PELINKA, Anton (1998): *Politické strany, volby a zájmové skupiny v Rakousku*. In: Heiss, Gernot – Míšková, Alena – Pešek, Jiří – Rathkolb, Oliver a kol. (1998): *An der Bruchlinie. Österreich und die Tschechoslowakei nach 1945/Na rozhraní světů. Rakousko a Československo po 1945*. STUDIENVerlag, Vídeň a Brno. Str. 283–297.

RYCHLÍK, Jan (2002): *Rozpad Československa. Česko-slovenské vztahy 1989–1992*. Academic Electronic Press, Bratislava.

SCIARINI, Pascal; HUG, Simon (1999): *The odd fellow: parties and consociationalism in Switzerland*. In: Luther, Kurt Richard; Deschouwer, Kris (1999): *Party elites in divided societies: political parties in consociational democracy*. Routledge, London a New York. Str. 134–162.

STEIN, Eric (2000): *Česko-Slovensko. Konflikt, roztržka, rozpad*. Academia, Praha.

SKLENÁŘOVÁ, Sylva (2006): *Nizozemsko*. Libri, Praha.

7. Tabulky

7. 1. Podpora segmentárních stran ve volbách v Nizozemí v období po praktickém prosazení konsociačního modelu

Rok	KVP (kat.)	ARP (prot.)	CHU (prot.)	PVDA (soc.)	VVD (lib.)
1918	30	13	7	22	6
1922	32	16	11	20	10
1925	30	13	11	24	9
1929	30	12	11	24	8
1933	28	14	10	22	7
1937	31	17	8	23	4

Pozn.: Výsledky jsou v procentech a zaokrouhleny na celá čísla.

Zdroj: www.stembusuitslag.com/#1918–1956

7. 2. Podpora segmentárních stran ve volbách v Rakousku v období po praktickém prosazení konsociačního modelu

Rok	SPÖ (soc.)	ÖVP (kat.)	Svobodní (lib.)
1945	44,6	49,8	–
1949	38,7	44,0	11,7
1953	42,1	41,3	10,9
1956	43,0	46,0	6,5
1959	44,8	44,2	7,7

Zdroj: Luther, Kurt Richard (1999): *Must what goes up always come down? Of pillars and arches in Austria's political architecture*. In: Luther, Kurt Richard; Deschouwer, Kris (1999): *Party elites in divided societies: political parties in consociational democracy*. Routledge, London a New York. Str. 49.

7. 3. Podpora segmentárních stran ve volbách v Belgii v období po praktickém prosazení konsociačního modelu

Rok	CVP-PSC (kat.)	BSP-PSB (soc.)	PVV-PLP (lib.)
1946	42,5	31,6	8,9
1949	43,6	29,8	15,3
1950	47,7	34,5	11,3
1954	41,1	37,3	12,2
1958	46,5	35,8	11,1
1961	42,3	36,7	12,3
1965	34,8	28,2	21,6

Zdroj: Deschouwer, Kris (1999): *From consociation to federation: how the Belgian parties won*. In: Luther, Kurt Richard; Deschouwer, Kris (1999): *Party elites in divided societies: political parties in consociational democracy*. Routledge, London a New York. Str. 94.

7. 4. Podpora politických stran ve volbách ve Švýcarsku v období po praktickém prosazení konsociačního modelu

Rok	Socialisté	Radikální demokrat.	Křesťan. demokraté	Lidová strana
1947	26,2	23,0	21,2	12,1
1951	26,4	24,0	22,5	12,6
1955	27,0	23,3	23,2	12,1
1959	26,3	23,7	23,3	11,6
1963	26,6	24,0	23,4	11,4
1967	23,5	23,2	22,1	11,0

Zdroj: Sciarini, Pascal; Hug, Simon (1999): *The odd fellow: parties and consociationalism in Switzerland*. In: Luther, Kurt Richard; Deschouwer, Kris (1999): *Party elites in divided societies: political parties in consociational democracy*. Routledge, London a New York. Str. 152.

7. 5. Výsledky parlamentních voleb v Československu 1990

ČESKÁ REPUBLIKA

Sněmovna lidu

Politický subjekt	Počet hlasů	Hlasy v procentech	Získané mandáty
OF	3 815 172	53,15	68
KSČ	976 998	13,48	15
KDU	629 359	8,69	9
HSD-SMS	572 015	7,89	9

Sněmovna národů

Politický subjekt	Počet hlasů	Hlasy v procentech	Získané mandáty
OF	3 613 513	49,96	50
KSČ	977 919	13,80	12
KDU	633 053	8,75	6
HSD-SMS	658 477	9,10	7

SLOVENSKÁ REPUBLIKA

Sněmovna lidu

Politický subjekt	Počet hlasů	Hlasy v procentech	Získané mandáty
VPN	1 104 125	32,54	19
KDH	644 008	18,98	11
KSS	468 411	13,81	8
SNS	372 025	10,96	6
ESWMK	291 287	8,58	5

Sněmovna národů

Politický subjekt	Počet hlasů	Hlasy v procentech	Získané mandáty
VPN	1 262 278	37,28	33
KDH	564 172	16,66	14
KSS	454 740	13,43	12
SNS	387 387	11,44	9
ESWMK	287 426	8,49	7

Pozn.: Uvedeny jsou pouze ty kandidující subjekty, které překročily pětiprocentní volební klauzuli.

Zdroj: Krejčí, Oskar (1994): Kniha o volbách. Str. 253–255.

7.6. Výsledky parlamentních voleb v Československu v roce 1992

ČESKÁ REPUBLIKA

Sněmovna lidu

Politický subjekt	počet hlasů	procento hlasů	získané mandáty
ODS/KDS	2 200 937	33,90	48
LB	926 228	14,27	19
ČSSD	498 030	7,67	10
SPR-RSČ	420 848	6,48	8
KDU-ČSL	388 122	5,98	7
LSU	378 962	5,84	7

Sněmovna národů

Politický subjekt	počet hlasů	procento hlasů	získané mandáty
ODS/KDS	2 168 421	33,43	37
LB	939 197	14,48	15
ČSSD	440 806	6,80	6
SPR-RSČ	413 459	6,37	6
KDU-ČSL	394 296	6,08	6
LSU	393 182	6,06	5

SLOVENSKÁ REPUBLIKA

Sněmovna lidu

Politický subjekt	počet hlasů	procento hlasů	získané mandáty
HZDS	1 036 459	33,53	24
SDL	446 230	14,44	10
SNS	290 249	9,39	6
KDH	277 061	8,96	6
MKDH-Spolužití	227 925	7,36	5

Sněmovna národů

Politický subjekt	počet hlasů	procento hlasů	získané mandáty
HZDS	1 045 395	33,85	33
SDL	433 750	14,04	13
SNS	288 864	9,35	9
KDH	272 100	8,81	8
MKDH-Spolužití	228 219	7,39	7
SDSS	188 223	6,09	5

Pozn.: Uvedeny jsou pouze ty kandidující subjekty, které překročily pětiprocentní volební klauzuli.

Zdroj: Krejčí, Oskar (1994): Kniha o volbách. Str. 260–264.